

Projekt Erasmus+:

Inter-Spaces I: Železniční stanice Mauthausen – Mauthausen Memorial

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Disclaimer

„The European Commission’s support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. “

Inter-Spaces I: Železniční stanice Mauthausen – Mauthausen Memorial

0. INTRO: Audio průvodce od nádraží po Memorial Museum

Tento audioprůvodce vás zavede z vlakového nádraží Mauthausen k památníku koncentračního tábora přes několik zastávek. Celkově sleduje trasu, kterou byli vězni nuceni jít pochodem do koncentračního tábora.

Do jakého města vězni přišli? Jaký byl vztah mezi obyvateli a koncentračním táborem Mauthausen? Co obyvatelstvo vědělo o zločinech, které tam byly spáchány? Jaká byla jejich reakce na ně? Jednotlivá zastavení se těmito otázkami zabývá podrobněji. Když procházíte mezi zastávkami, můžete poslouchat, jak bývalí vězni vyprávějí své vzpomínky na příjezd do Mauthausenu.

Modrá tečka na mapě označuje vaši aktuální pozici. Červená tečka s číslem 1 označuje první zastavení. Přesuňte se k němu a klepnutím na červenou tečku spustíte zvukovou stopu.

1. Příjezd do Mauthausenu

Většina vězňů byla do koncentračního tábora Mauthausen dopravena po železnici.

Železniční stanice Mauthausen, postavená v roce 1872, ležela na trati, která již neexistuje mezi Western Railway a Summerauer Railway. Tato trasa vedla přes České Budějovice do Prahy a dále do Berlína. Později byla postavena další trať vedoucí na východ podél Dunaje. Dobré napojení na železniční síť bylo jedním z důvodů, proč si SS vybrala Mauthausen jako místo pro koncentrační tábor.

Na nádraží byl přidělen stálý pracovní oddíl asi 20 vězňů koncentračního tábora. Museli vyložit zboží poslané do tábora. Kamenné výrobky vyráběné vězni v lomech koncentračních táborů byly odtud odesílány na místa určení po celé Německé říši. Zeď před vámi byla součástí nakládací rampy s přístupem k železnici, kterou vybudovali vězni koncentračních táborů. Dnes je přeměněn na malý památník. Původní výpravní budova již neexistuje.

Německé říšské dráhy a Rakouské spolkové dráhy, které se staly součástí německé železniční sítě v roce 1938, hrály hlavní roli v nacistické politice deportací a vyhlazování. Často používali pravidelné osobní vlaky k přepravě vězňů do koncentračního tábora Mauthausen. Někdy byl k tomuto druhu vlaku připojen samostatný vězeňský vůz. Větší transporty z jiných táborů byly provozovány jako zvláštní vlaky. Vězni byli často namačkáni po stovkách do nákladních nebo dobytčích vozů.

Ke konci války přijížděly do Mauthausenu stále větší transporty vězňů. Často probíhaly týdny. Nespočet vězňů zemřelo vyčerpáním, nesnesitelným horkem nebo krutou zimou, hladem, žízní nebo nemocemi. Často SS jednoduše vyhazovala mrtvoly z nákladních vozů během cesty. Mrtvá těla vyložená v Mauthausenu byla obvykle pohřbena na vojenském hřbitově z první světové války, který se nachází východně od nádraží. Vězni, kteří byli ještě

naživu, byli SS strážemi donuceni pochodovat městem do tábora, vzdáleného čtyři kilometry.

2. Bernard Aldebert

Francouzský karikaturista Jean-Bernard Aldebert byl zatčen v roce 1944. Do Mauthausenu se dostal přes koncentrační tábor Buchenwald a později byl převezen do Gusenu. Vzpomíná na svůj příjezd na nádraží:

"Pravděpodobně aby se esesáci zahřáli, vší silou mlátí do mužů, kteří nemotorně vypadli z nákladních vozů, ztuhlí zimou. Někteří, dohnáni žízni k šílenství, utíkají k fontáně. Pijí navzdory úderům z kyje.

Přecházíme koleje v běhu, popadneme hrst sněhu, když projíždíme kolem, a hltáme ho.

Cestující stojí na nástupišti a čekají na vlak. Jsou lhostejnými svědky našeho příchodu; Je nemožné číst jejich zavřené tváře.

Stále běžíme, projíždíme vesnicí, která musí být v dobách klidu veselým místem. Musíme s sebou táhnout nemocné, kteří tiše a jemně prosí o ukončení svého utrpení.

Obyvatelé se na nás dívají bez zvědavosti, na takový pohled jsou již zvyklí. Blondáté děti chodí do školy."

3. Kamenický průmysl a dělnické hnutí

Stojíme u dnes uzavřeného vchodu do lomu Heinrichsbruch. Tento lom vlastnila před, během a po nacistickém období společnost Granitwerke Poschacher. Od 19. století byl Poschacher největším producentem kamene v regionu.

Během nacistického období zde muselo pracovat až 60 mladých vězňů koncentračních táborů ze Španělska. Správa koncentračního tábora Mauthausen je přidělila firmě Poschacher jako otrocké dělníky. Na podzim 1944 byli mladí muži oficiálně propuštěni z tábora. Od té doby byli ubytováni v kasárnách poblíž lomu. Mohli se pohybovat po městě relativně volně a v některých případech navazovat kontakt s civilním obyvatelstvem.

Žula se v oblasti kolem Mauthausenu a sousedního Gusenu těží od konce 18. století. Kamenné výrobky mohly být přepravovány po Dunaji. Byly použity na budovy a dlažby ve Vídni, na mosty v Budapešti a Prešpurku (nyní Bratislava) a na prestižní budovy a kostely ve velké části habsburské monarchie.

Koncem 19. století se lomoví dělníci začali organizovat ve sdruženích a v rámci sociálně demokratické strany, později i v rámci komunistické strany. Po skončení první světové války se kamenický průmysl dostal do krizového stavu. Vysoká nezaměstnanost převládala po celé meziválečné období. Dělníci lomu reagovali stávkami a rostoucí úrovní organizace.

Za austrofašistické vlády od roku 1934 se státní útlak pracovní síly zvýšil. Jejich politické strany byly zakázány. Zároveň rostoucí část obyvatelstva sympatizovala s nacionálním socialismem. Někteří dělníci v Mauthausenu také změnili svou politickou příslušnost. Postupný vzestup nacionálního socialismu nakonec vyvrcholil v březnu 1938 připojením Rakouska k Německé říši.

4. Josef Schwaiger

Josef Schwaiger z Německa byl převezen do Mauthausenu z koncentračního tábora Dachau v roce 1939. Vzpomíná na hlad, který ho mučil, když procházel městem:

"Bylo asi 8 ráno, vlak zastavil a my jsme dorazili do cíle. Když jsme ve dvojicích vystupovali z vagonu, první, na co jsme narazili, bylo nádraží s nápisem "Mauthausen bei Linz, Oberdonau". Velký počet esesáků stál na stráži. Když jsme se my vězni seřadili, můj Bože, jaký to pohled na ubohé postavy! (...) Jejich tváře byly pokryty krvavými krustami, někteří museli být podepřeni, vedeni a tak dále.

Prošli kolem řady civilistů a pochod začal. Pro Rakušany byl náš transport v té době ještě novinkou a pozorovali nás někdy s lítostí, ale někdy s cynismem. Protože jsme nedostali co jíst a měli jsme ještě kus cesty přes Mauthausen, hladově a žíznivě jsme se dívali do výloh pekárny a řeznictví. Mimo město to bylo také snazší se zvědavýma očima, ale strážce se staly drzejšími a zleřšily se v tom, že nás hladově hnaly dál."

5. Místní obyvatelé mezi adaptací a odporem

Budova před vámi byla v době nacismu využívána místní Hitlerjugend, mládežnickou organizací Národně socialistické německé dělnické strany nebo nacistické strany.

Mauthausenská pobočka nacistické strany byla založena v roce 1923. Jen o rok později obsadila dvě křesla v místním zastupitelstvu. Když byla v roce 1933 v Rakousku zakázána nacistická strana, staly se v Mauthausenu častější ilegální propagandistické kampaně. Po neúspěšném nacistickém puči v červenci 1934 bylo v oblasti Mauthausenu zatčeno 29 ilegálních členů nacistické strany.

11. března 1938, den před rakouským "anšlusem" s Německou říší, místní policejní záznam uvádí:

"Tady v Mauthausenu se nacisté shromáždili v lomu Rocher a pochodovali za zpěvu písní přes nábreží Heindl Quay a Upper Market zpět do zmíněného lomu. Připojili se k nim místní obyvatelé a s disciplínou a řádem se německý národ v Rakousku stal svobodným a nacionálně socialistickým."

Nadšení pro národní socialismus nesdíleli všichni. Někteří obyvatelé Mauthausenu se postavili proti novému režimu, a proto sami trpěli pronásledováním.

Napravo od budovy Hitlerjugend bydlela žena jménem Anna Pointnerová. Sledovala, jak každý den skupina mladých španělských vězňů koncentračního tábora pochoduje kolem jejího domu na cestě do práce jako nuceně nasazení v nedalekém lomu, který vlastní firma Poschacher. Anna Pointnerová s nimi navázala kontakt, dala jim jídlo a pozvala je do svého domu, kde také mohli poslouchat spojenecké rozhlasové vysílání. Ke konci války ji jeden z vězňů požádal o pomoc – mohla by ve svém domě ukrýt fotografie ilegálně propašované z tábora? Navzdory velkému nebezpečí, do kterého se dostala, Anna Pointnerová souhlasila a fotografie byly zachráněny. Jsou vizuálním důkazem zločinů spáchaných v koncentračním táboře Mauthausen. Anna Pointnerová zůstala v kontaktu se španělskými přeživšími i po válce. Dnes její odvážné činy připomíná památník.

6 Koncentrační tábor jako ekonomický faktor

Budovu se dvěma velkými garážovými vraty postavil dopravní podnik Hartl v době nacismu. Firma realizovala většinu přeprav zboží pro koncentrační tábor. To jí pomohlo vyrůst z malé dopravní společnosti na velkou přepravní firmu. Vlastnila také garáž poblíž lomu koncentračního tábora "Wiener Graben".

Ze zřízení koncentračního tábora těžily i další místní podniky. Tesařská dílna Brückler dodala táboru v letech 1938 až 1940 více než 1000 vězeňských lůžek. Tesařská firma Korner dodala v letech 1943 a 1944 také postele a nejméně 160 rakví.

SS-Hauptscharführer Ernst Kirschbichler pocházel z Mauthausenu a byl přidělen do koncentračního tábora jako vedoucí stavebního oddělení. Zároveň provozoval vlastní stavební firmu ve městě Mauthausen. Ve své firmě nasadil desítky vězňů koncentračních táborů jako otrocké dělníky. Mimo jiné byli nuceni postavit Kirschbichlerovu soukromou vilu.

Koncentrační tábor také vytvářel pracovní místa pro části obyvatelstva. Až 200 civilních kamenických dělníků, mnoho z nich z regionu, pracovalo v lomech koncentračních táborů Mauthausen a sousední Gusen. Mladí lidé se vyučili manuálně pracujícími v průmyslových provozech táborů Mauthausen a Gusen. Civilisté pracovali jako úředníci v kancelářích správy tábora. Mnoho žen si přivydělávalo jako domácí služky v domácnostech důstojníků SS.

Farmář, který dodával jídlo do koncentračního tábora, později v rozhovoru uvedl: *"Všichni důstojníci SS i (velitel tábora) Ziereis ode mě za války kupovali mléko. Se Ziereisem jsem si dobře rozuměl. Například jsem jednou potřeboval malíře, aby přemalovali můj dům, a on mi poskytl 2 vězně, kteří byli malíři a dva strážce SS. 2 malíři studovali výtvarné umění a prokázali selhání jako malíři pokojů. Dal jsem všem čtyřem dobré jídlo."*

7. Heinz Junge

Heinz Junge byl v Německé říši pronásledován jako komunistka. Byl deportován do koncentračního tábora Sachsenhausen a odtud do Mauthausenu. Vzpomíná si, jak někteří obyvatelé města protestovali:

"Byli tam všichni, kteří mohli chodit, byli seřazeni na nádraží a pak jsme se vydali do kopce. Bylo to tak hrozné, bili nás ze všech stran, biči. "Běž, utíkej!" a tak dále. Měli jsme žízeň, měli

jsme hlad – (...) a pak jsme uviděli potůček na straně --. Jeden muž seskočil a napil se z něj, samozřejmě mu rozbili hlavu. (...)

A pak tam byly tři ženy, musely znát esesáky, třeba z vesnice nebo z plesu. A ženy jim nadávaly: "Měli byste se stydět, nemůžete být vězně!" a tak dále. Nadávali něčemu strašnému. Ženy byly asi 80 metrů od místa, kde jsme pochodovali, možná jen 50 metrů. Ale esesáci se od nás nemohli hnout. (...) Vyhrožovali jim: "Zastřelíme vás, jestli nepůjdete dovnitř!" Ale ženám nic neudělali."

8. Lisa Scheuerová

Lisa Scheuerová z Čech přežila koncentrační tábor v Osvětimi a v dubnu 1945 byla deportována z tábora Freiberg do Mauthausenu. O své cestě do tábora podává zprávu:

"Mauthausen se nachází ve velmi malebném horském údolí, obklopeném řetězcí vysokých Alp. V dálce jsem viděla Růžové Alpy, které jsem znala ze svého mládí. V centru města jsme minuli fontánu. Byla to kulatá kamenná kašna, která měla uprostřed bronzovou postavu se třemi rybami, z jejichž úst tryskala voda. Vrhli jsme se k tekoucí vodě, chtěli jsme se napít a občerstvit se, ale byli jsme velmi hrubě vyhnáni. Tlustí vesničané s velkými žaludky a hákovým křížem na tyrolských krojích – ne naši strážci – nám bránili pít a s křikem a hněvivými kletbami nás zaháněli od kašny. Jako vždy, když byl v rozpacích a nevěděl, co má dělat, Hauptscharführer se choval, jako by nic neviděl ani neslyšel, a nařídil strážím, aby nás nechaly pochodovat dál."

9. Koncentrační tábor a civilní orgány

Stojíte na mauthausenském náměstí, na náměstí Marktplatz. Během nacistického období bylo přejmenováno na "Adolf Hitler Platz". Budova před vámi je radnice. Tehdy, stejně jako dnes, to bylo centrum civilní správy.

Po "anšlusu" Rakouska k Německé říši byla rozšířena obecní oblast Mauthausen. Nacisté se postarali o to, aby místní správa byla politicky loajální. Starostou byl jmenován zarytý nacist a August Gattinger. Důstojníci místní policie museli přísahat věrnost Adolfu Hitlerovi.

Často však vznikaly konflikty mezi civilními orgány a správou koncentračních táborů. Příslušníci SS byli často hlášeni policii za vandalismus, krádeže nebo útoky na obyvatelstvo. V prosinci 1939 se velitel tábora Franz Ziereis a vyšší velitel SS a policie Ernst Kaltenbrunner osobně vydali na policejní stanici a požadovali, aby bylo veškeré takové vyšetřování zastaveno.

SS postupně ustanovila vlastní právní jurisdikci nad koncentračním táborem. Civilní úřady už do toho neměly mít žádné slovo. Pokud byli vězni zastřeleni například dozorcí SS, v prvních dnech to bylo vyšetřováno civilními soudy. Od června 1940 byly příslušné pouze soudy SS. Stejně tak byli nejprve vězni, kteří zemřeli v koncentračním táboře, zapisováni do matriky na

místním mauthausenském matričním úřadě. V létě 1941 dostal koncentrační tábor vlastní matriku, "Matriku II". Poté se úmrtní oznámení již z tábora nedostala.

SS se stále více dařilo stáhnout koncentrační tábor z očí veřejnosti. Přesto zločiny, které tam byly spáchány, nezůstaly před místním obyvatelstvem skryty.

10. Relikvie koncentračních táborů

Tento park je domovem tří objektů vyrobených v koncentračních táborech v regionu. Jeden má podobu srnečka, další dva jsou skvěle vytesaná umyvadla.

V pobočném táboře v Gusenu existoval pracovní oddíl, který tvořili vězni se zvláštním sochařským talentem. Jako otroci vyráběli různé umělecké sochy. Některé byly použity mimo tábor, například v bazilice nedalekého kláštera sv. Floriána jižně od Dunaje. Tito vězni také vyráběli náhrobky pro členy SS a jejich rodiny.

Srnečka vyrobili dva členové tohoto pracovního oddílu, Stanisław Krzekotowski a Czesław Tomaszewski. Pro svou soukromou vilu ji objednal velitel tábora Franz Ziereis, který byl vášnivým lovcem. Stála tam až do konce války. Později sem byla přestěhována. Dnes pamětní deska připomíná původ sochy a jednoho ze dvou umělců.

Další dva objekty původně sloužily jako umyvadla v umývárkách vězeňských kasáren. Není známo, kdy sem byly přesunuty ani kým. Po dlouhou dobu byly používány jako květináče pro květiny. Postupem času byl původ umyvadel zapomenut. Teprve později za ně převzala odpovědnost obec a květiny odstranila. Dnes lze kamenné nádrže považovat za památníky toho, jak se v regionu zacházelo s nacistickou minulostí.

11. Roman Frister

Roman Frister byl jako Žid pronásledován a deportován do Osvětimi. Odtud byl počátkem roku 1945 převelen do Mauthausenu. Ve své knize "The Cap. Cena života", popisuje pochod do tábora uprostřed zimy:

"Pěkné počasí bylo proti nám, protože slunce, které roztálo horní vrstvu sněhu, odhalilo kluzký led pod ním. Pokaždé, když jsem uklouzl, náš doprovod mě pažbami pušek srazil na nohy. Byli vycvičeni, aby udeřili na spodní část zad, což způsobilo nenapravitelné poškození ledvin.

Vězeňské dřeváky to ještě zhoršily. Jejich mokré vršky mi drbaly prsty na nohou a dřevěné podrážky odmítaly přilnout k zemi. Po chvíli jsem je odkopl a pokračoval bos. Zpočátku mráz hořel jako oheň. Pak jsem ztratil veškerý cit a dokázal jsem držet krok."

12. Život s SS

Budova před vámi je místní základní škola. Byla postavena na konci 19. století. Po založení koncentračního tábora Mauthausen v srpnu 1938 zde chodily do školy i děti vysokých důstojníků SS. Školní dny a volný čas trávili s dětmi z města.

Achmed K. byl ve stejné třídě jako syn velitele tábora Zieryse. Svým způsobem byli oba outsideri. Achmed pocházel z chudé rodiny a měl tmavou pleť. Velitelův syn nebyl z města a otcova práce byla tabu. Spolužákům se prý chlubil, že ho otec v den narozenin nechal střílet vězně.

Mnoho členů správy tábora SS pocházelo z různých částí Německé říše a přivedlo s sebou do Mauthausenu své rodiny. Obec jim musela poskytnout bydlení. Velitel tábora Zierys a jeho rodina žili v bytě v budově "Apothekerhaus". Rodina Georga Bachmayera, vedoucího ochranného tábora, bydlela hned vedle v hotelu Post. Později se obě rodiny přestěhovaly do nově postavených bytů SS v nedalekém St. Georgenu. V roce 1941 donutila SS vězně, aby začali stavět sídliště v blízkosti tábora. První domy byly připraveny k nastěhování v roce 1943 a od té doby zde sídlil velitel a několik vysoce postavených důstojníků.

Mezi místními obyvateli a příslušníky SS existovala řada sociálních kontaktů a vztahů. Lidé se potkávali v hospodách, na fotbalových zápasech, na loveckých výletech nebo na akcích SS v táboře. Někteří svobodní esesáci se zamilovali do místních žen. Jejich svatby se často konaly v koncentračním táboře.

Existovala však také konkurence a spory, které někdy končily otevřeným násilím. Eduard Krebsbach, táborový lékař SS, střílel na skupinu vojáků na domácí dovolené, když hlučně procházeli sídlištěm SS. Zabil vojáka. Krebsbach nebyl obviněn, ale krátce nato byl převezen do jiného tábora.

13. Joseph Drexel

Joseph Drexel z Bavorska byl v roce 1944 deportován do koncentračního tábora Mauthausen za odbojovou činnost. Ve svých pamětech popisuje, jak na cestě do tábora živil myšlenky na útěk:

"Dokonce i teď, během našeho pochodu ze stanice Mauthausen do tábora, spleť cest, protože to byla zkratka po cestách a strmých zahradních cestách, lesem a podél luk, jsem si nenechal ujít příležitost zapsat si každou věc do paměti tak podrobně, že jsem mohl v noci bezpečně najít cestu zpět. Všiml jsem si přesně toho místa, kde nám nedaleko izolované krčmy zkřížila cestu rokle a pak se propadla do údolí Dunaje, jehož hustý podrost jako by nabízel úkryt. Bylo léto, noci byly teplé, vody Dunaje určitě nebyly příliš chladné a já jsem byl dobrý a pokud to bylo nutné, neúnavný plavec. (...)

Všiml jsem si trajektů a přechodů, kterým by se bylo nutné vyhnout. Uměla jsem mluvit místním dialektem stejně dobře jako svým vlastním a pro případ, že bych ho musela používat, nedůvěřovala jsem neochvějně v nikdy neselehávající pomoc žen více než mužů, kteří svou povahou tíhnou ke zbabělosti a nerozhodnosti (...)

Považoval jsem se (...) za plně vybaveného. A pouze naprostá neznalost toho, co koncentrační tábor skutečně znamenal, může omluvit pošetilou představivost, kterou jsem projektu věnoval, představivost vycvičenou až dosud jen neškodnými zkušenostmi vězení a trestního systému, který fungoval v rámci zákona."

14. Město Vídeň a kamenný průmysl v Mauthausenu

Nyní jste v lomu "Bettelberg". Jedná se o jeden z nejstarších a největších lomů v regionu. V dlouhé budově vedle vás byly původně umístěny kompresory, které zásobovaly stroje lomu stlačeným vzduchem.

Žula se těžila v "Bettelbergu" již na počátku 19. století. V roce 1922 přešlo vlastnictví lomu na město Vídeň. Město již dříve získalo lomy "Wiener Graben" a "Windeggrub". Město Vídeň hrálo po dlouhou dobu klíčovou roli v Mauthausenu. Chtěla použít žulu z Mauthausenu, zejména kámen z lomu "Bettelberg", aby uspokojila stále rostoucí poptávku po dlažebních kostkách. Po uzavření lomu "Wiener Graben" v roce 1932 zůstal "Bettelberg" jediným z kamenolomů města Vídně, který je stále v provozu.

Po "anšlusu" Rakouska k Německé říši v březnu 1938 přišel na scénu nový hráč: SS, nebo spíše její společnost "Německé zemní a kamenické práce", zkráceně DESt v němčině. DESt byla založena v dubnu 1938, aby profitovala z vykořisťování vězňů koncentračních táborů jako otrockých dělníků v průmyslu stavebních materiálů. Od května 1938 si DESt pronajal několik lomů v Gusenu a lom "Wiener Graben" v Mauthausenu. V roce 1940 vybudovala své místní sídlo společnosti v nedalekém St. Georgenu.

Vzhledem k vysoké kvalitě žuly v Bettelbergu projevil o tento lom zájem i DESt. Její pokusy o převzetí lomu však ztroskotaly na odporu města Vídně. Město zůstalo vlastníkem "Bettelbergu" až do počátku roku 1980. Dnes je pozemek ve vlastnictví obce Mauthausen.

15. Juri Piljar

Juri Piljar, voják sovětské armády, byl Němci zajat. Do koncentračního tábora Mauthausen dorazil v roce 1943. Ve svých pamětech popisuje obtěžování ze strany stráží během pochodu do tábora:

"Tempo!"

Příkaz se uděluje zepředu. Hlas je otrokářský a věští špatné věci. Zrychlujeme naše kroky.

"Tempo!"

Jdeme ještě rychleji, ale jdeme dál v kroku. Z nějakého důvodu se to nyní nelíbí strážím, i když to obvykle vždy vyžadují.

"Rychleji!"

Málem se rozběhneme. A přirozeně nás to vyvádí z kroku. Psi vrčí a táhnou za vodítka.

"Pochodem chod!"

To je příkaz ke spuštění. Neběháme příliš rychle, abychom si rozdělili síly. Doprovází nás ústí samopalů a zlomyslné, bdělé oči esesáků. Psi skáčou a táhnou za vodítka chraplavým, rozzlobeným štěkáním. Běžíme asi ne déle než pět minut, ale připadá nám to jako věčnost. Vzadu někteří začínají zaostávat. Slyšíme výkřiky: "Rychleji!" a rány. Plechová mísa řinčí o asfalt. Někdo zakřičí "Vstávej!" a pak znovu: "Tempo!" Nakonec odporný hlas zavelí: "Běž!"

16. Úplně normální město?

Nyní opouštíme město Mauthausen. To byl začátek namáhavého výstupu vězňů do koncentračního tábora.

Vztahy mezi městem a táborem byly různorodé. Zejména v rané fázi často vznikaly konflikty mezi místními obyvateli a táborem SS. SS brzy zvítězila. Hospodářská a politická elita města se s novými mocnostmi smířila. Existence tábora usnadnila jejich ekonomické zisky a přinesla jim větší politickou moc. Zpočátku bylo místní obyvatelstvo zastrašováno viditelnými zverstvy a kolujícími zvěstmi, ale postupem času se staly běžnou součástí života. Pro některé obyvatele města tábor nabízel práci, jiní měli ekonomické nebo sociální vazby na SS. Byli tam i lidé, kteří vězňům pomáhali, kladli odpor nebo se sami stali oběťmi nacistického režimu.

Po roce 1945 ani oficiální Rakousko, ani obec a její obyvatelé nechtěli mít s místem bývalého koncentračního tábora a jeho historickou zátěží mnoho společného. Mauthausenský památník proto zůstal po svém založení v roce 1949 dlouho izolovaný. Od roku 1980 se tento obraz mění. V sousedním St. Georgenu vytvořila skupina lidí "Gedenkdienstkomitee Gusen" a intenzivně pracovala na obnovení vzpomínek na téměř zapomenutý táborový komplex v Gusenu. V roce 2004 vzniklo sdružení "Perspektive Mauthausen", které usiluje o zakotvení památky koncentračního tábora Mauthausen na místní úrovni. V roce 2016 se obce Mauthausen, Langenstein a St. Georgen spojily, aby vytvořily "Osvětový region", který vede kampaně za připomínání a lidská práva.

Stojíme před novou střední školou v Mauthausenu. Stejně jako mnoho jiných místních institucí se usilovně snaží udržet vzpomínky na minulost a vzít si z ní ponaučení do budoucna. Střední škola v Mauthausenu je členem sítě "Školy bez rasismu – školy s odvahou". Jeho žáci se každoročně účastní slavnostního osvobození v Mauthausenu.

17. Závěrečný výstup

Mnoho zpráv od přeživších popisuje vyčerpávající závěrečný výstup do koncentračního tábora. Gustavu Gratzovi bylo 69 let, když byl v roce 1944 deportován z Maďarska do Mauthausenu. Vzpomíná:

"Až do chvíle, kdy mě krátce před tím, než mě odveklí z domova, jsem byl nucen používat hůl, když jsem šel po ulici – důsledek mé dlouhé nemoci. Tentokrát jsem neměl hůl. Takto vybaveni jsme museli vyrazit do tábora. Byla to trasa dlouhá asi šest až osm kilometrů a do

kopce – na její dokončení jsme potřebovali celé dvě hodiny. Zpočátku tempo udávali mladí lidé pochodující vpředu. Samozřejmě to pro nás bylo příliš rychlé, protože naše skupina zahrnovala osm lidí starších 65 let a dalších osm, kteří překročili 50. rok. Stoupání do kopce ještě ani nezačalo, když Rassay, který šel vedle mě a měl slabé srdce, nemohl pokračovat. Silně sípal a hrozilo, že se zhroutí. Někdo mu vzal zavazadla a já ho chytil pod paží, abych ho podepřel. Moje žádost, abych mu umožnil krátký odpočinek, se zpočátku setkala s tvrdým odmítnutím. Když začal výstup na kopec, Rassay se úplně zhroutil. Znovu jsem požádal o odpočinek, ale jediným výsledkem bylo, že skupina vpředu dostala rozkaz zpomalit tempo. Rassay silně sípal a nakonec vzbudil lítost muže v doprovodu. Pak byl dopřán odpočinek a pak druhý a třetí, až jsme po dvou hodinách pochodu dorazili do tábora."

18. Kde tábor začíná a končí

Závěrečný výstup je nyní za námi. Zde vězni vstoupili do přímé sféry SS. Velká budova vlevo od silnice se nazývá "Frellerhof" a nyní je restaurací. Původně sloužila jako servisní budova pro provoz v lomu "Wiener Graben". Když si v roce 1938 SS pronajala a později koupila lom od města Vídně, získala také farmu Frellerhof. Od té doby farma zásobovala koncentrační tábor potravinami. Několik desítek vězňů bylo přiděleno k samostatnému pracovnímu oddílu, který vykonával zemědělské práce.

Přechod mezi táborem a jeho okolím byl plynulý. Během dne prováděly četné vězeňské pracovní oddíly nucené práce mimo tábor. To často vedlo ke kontaktu s místním obyvatelstvem. Oddíly doprovázely esesácké strážce. Větší pracovní oddíly by byly střeženy kordonem složeným z několika strážných.

Samotný tábor byl obklopen velkým a malým kordonem. Během dne, když pracovní oddíly opustily hranice zajateckého tábora, se vytvořil velký kordon. Byla tvořena dřevěnými strážními věžemi nebo jednoduchými strážními stanovišti a vytvářela široký kruh kolem areálu tábora. Když se pracovní oddíly vězňů večer vrátily do tábora, malý kordon zaujal pozice. Skládala se z kamenných strážních věží, zdí a elektrifikovaného plotu z ostnatého drátu. Kordony představovaly pro vězně téměř nepřekonatelnou překážku. Úspěšný útěk byl prakticky nemožný. Pokud se vězeň přesto pokusil o útěk, výsledkem byla obvykle smrt.

19. Betty Schimmelová

Betty Schimmelová byla pronásledována národními socialisty jako Židovka. V roce 1945 byla s matkou a dvěma sourozenci deportována z Maďarska do koncentračního tábora Mauthausen. Ve svých pamětech vzpomíná na své pocity při příjezdu do tábora:

"Konečně jsme došli na mýtinu na kopci a zadívali se na výhled, který byl částečně zakrytý stromy. Všimla jsem si domu pod táborem. Malý a hezký alpský dům s kouřem vycházejícím z komína. Co by se stalo, kdybych tam prostě běžela a zaklepala na dveře? Pustili by mě dovnitř? Dáte mi něco k jídlu? Měli děti? Byli lidé, kteří tam žili, přátelští nebo zlí? Bylo kruté, že se naše utrpení odehrálo jen co by kamenem dohodil od této poklidné idyly."

Najednou jsem uslyšela Rose vzlykat.

"Co se děje, Rose?" vyhrkla jsem s obtížemi, téměř neslyšitelná přes ledový vítr, který mi roztrhal krvavé rty. Rose se zachvěla. "Vidíš to, maličká? Nahá těla jsou naskládána támhle na sobě."

A pak jsem to viděla taky. Na pravé straně kopce se ve větru třepotala plátna stanového tábora. Mezi normálními stany a tím, co se později ukázalo být ošetřovnou, byly hromady mrtvol, které se ve své nahotě zdály ještě děsivější. Lidé byli ponižováni i ve smrti."

20. Památník v Mauthausenu

Za dobu existence tábora zde byla také bariéra. Když ji vězni prošli, konečně dorazili do koncentračního tábora.

Tento zvukový průvodce končí zde. Pokud si přejete, můžete nyní navštívit památník Mauthausen. K tomu je k dispozici samostatný modul, který je přístupný prostřednictvím domovské stránky "Virtuálního průvodce".

Můžete také pokračovat v procházce regionem. Zvolte prosím modul "Inter-Spaces II" na domovské stránce "Virtuálního průvodce". Další audioprůvodce vás pak zvede z lomu "Wiener Graben" k památníku Gusen, který se nachází asi čtyři kilometry daleko.

Meziprostory II: "Wiener Graben" – Gusen

0. INTRO: Audio průvodce z "Wiener Graben" do Gusenu

Tento audioprůvodce vás zavede z lomu "Wiener Graben" přes několik zastávek k asi čtyřkilometrovému památníku Gusen. Audioprůvodce zkoumá souvislosti mezi koncentračním táborem Mauthausen a jeho pobočným táborem v Gusenu. Jak byly tyto tábory zakotveny v regionu? Kde skončil jeden tábor a druhý začal? Co leželo v mezerách mezi nimi? Jaký vliv měla nucená práce vězňů na rozvoj regionu?

Modrá tečka na mapě označuje vaši aktuální pozici. Červená tečka s číslem 1 označuje první hlásku. Přesuňte se k němu a stisknutím červené tečky spusťte zvukovou stopu.

1. Systém koncentračních táborů Mauthausen/Gusen

Stojíte v bývalém lomu známém jako "Wiener Graben". Vězni koncentračního tábora Mauthausen zde pracovali jako otročtí dělníci. Dnes je lom součástí pamětního místa.

Žulové lomy byly hlavním důvodem vzniku koncentračních táborů v této oblasti. Na jaře 1938, krátce po "anšlusu" nebo "připojení" Rakouska k Německé říši, provedla SS počáteční hodnocení lomů v Mauthausenu a Gusenu. V dubnu SS založila "German Earth and Stone Works", zkráceně DESt v němčině, společnost vyrábějící stavební materiály. Od května 1938 si společnost pronajala několik lomů v Mauthausenu a Gusenu. Své regionální velitelství zřídila v nedalekém St. Georgenu. Sídliště byla postavena pro vyšší management jak v St. Georgenu, tak v blízkosti východu z "Wiener Graben", nedaleko od místa, kde jste nyní.

Koncentrační tábor Mauthausen byl postaven v srpnu 1938 vězni převezenými z koncentračního tábora Dachau. Před koncem roku byly oddíly vězňů z Mauthausenu každý den odváženy do lomů v Gusenu a zpět, aby pracovaly jako nuceně nasazené. Koncem roku 1939 začali vězni z Mauthausenu stavět tábor Gusen, který byl v květnu 1940 uveden do provozu jako pobočný tábor. Dnes jsou Mauthausen a Gusen považovány za "dvojitý tábor".

SS propojila lomy v Mauthausenu a Gusenu sítí železnic a vyvinula z obou lokalit obrovský a výnosný průmyslový komplex, z něhož dnes zůstalo jen málo stop. Lomy byly zároveň místem "vyhlazovací práce". Svévolné vraždy a zneužívání byly součástí každodenního života. Mezi lety 1940 a 1942 byla úmrtnost v Gusenu několikanásobně vyšší než v Mauthausenu. Pro mnoho vězňů by převoz do Gusenu v tomto období znamenal smrt.

Mezi lety 1938 a 1945 bylo v systému koncentračních táborů Mauthausen/Gusen s jeho asi 40 pobočnými tábory uvězněno celkem asi 190 000 lidí. Více než polovina těchto vězňů zemřela.

2. Výroba a vyhlazování

Zde, vpravo od silnice, najdete v podrostu kusy zdí a základů. Jsou to jediné, co zbylo z kdysi impozantního zařízení na přeměnu žulových bloků na štěrk. Spolu s dílnami, lanovým

jeřábem a hustou železniční sítí byla součástí rozsáhlého průmyslového komplexu na výrobu kamene rozprostřeného po Mauthausenu a Gusenu.

Tento drtič kamene byl postaven v roce 1939 vězni koncentračního tábora Mauthausen na objednávku firmy DESt. O pouhý rok později již produkovala 400 tun šterku denně. To bylo použito při stavbě železnic, silnic a elektráren.

Původně chtěl DESt využít lomy v Mauthausenu a Gusenu k výrobě broušeného kamene pro velké stavební projekty, například v Linci, který byl pojmenován "Führer city". Broušený kámen byl výhodnější, ale mohl být vyroben pouze vyškolenými odborníky.

V březnu 1940 si vedení lomu "Wiener Graben" stěžovalo, že:

"Fyzický stav vězňů je výjimečně špatný [...], což znamená, že ziskové využívání lomů je v současné době sotva možné."

Nedostatečné příděly potravin a každodenní násilí znamenaly, že v mnoha případech byli vězni příliš slabí na to, aby vykonávali kvalifikovanou práci. Mnohem jednodušší výroba šterku, která využívala odřezky z výroby řezaného kamene, byla proto pro rozvahy DESt stále důležitější.

V roce 1941 DESt nařídil vězňům, aby v koncentračním táboře Gusen vybudovali ještě větší zařízení na drcení kamene. V té době byla největší v Evropě. Velké množství vězňů zemřelo při stavbě nebo pozdějším provozování tohoto zařízení v Gusenu. Na rozdíl od drtiče kamení v Mauthausenu, ten v Gusenu přežil a je stále vidět. Více informací o něm je k dispozici ve Virtuálním průvodci v části "Historické stopy".

3. Tábor a jeho hranice

Stojíte před zbytky zdi bývalého strážního stanoviště. Lom, stejně jako celá oblast tábora, byl uzavřeným pásmem. Přístup k němu mohli mít pouze příslušníci SS nebo lidé se zvláštním povolením. Stráž SS kontrolovala každého, kdo vstoupil do zakázaného pásma nebo ho opustil.

Během dne se kolem rozšířených táborových operací vytvořil velký kordon, jak se mu říkalo. Ozbrojené stráže SS umístěné v dřevěných strážních věžích nebo jednoduchých strážních stanovištích vzdálených od sebe několik desítek metrů bránily vězňům v útěku. Zároveň byl tábor chráněn před okolím a skryt před zraky veřejnosti. Civilní obyvatelstvo nemělo vidět, co se v táboře děje.

Hranice tábora však byly propustné. V lomech například pracovali i civilní pracovníci, kteří denně přicházeli do tábora a z tábora pracovat. Různé společnosti a farmy dodávaly zboží do tábora. Silnice, která stále vede přes "Wiener Graben", existovala před táborem. Pravidelně tudy projížděli lidé z okolí. Pro některé děti to bylo cestou do školy. Civilisté procházející uzavřeným pásmem by zpravidla byli doprovázeni stráží SS.

Ida J., která jako dítě žila poblíž "Wiener Graben", vzpomíná na svou týdenní procházku do vesnické pekárny:

"Pořád si dokážu představit ty stroje, drtič kamení. [...] Samozřejmě to bylo všechno velmi hlasité a bouchání... Mohli jsme se podívat ze silnice, protože s námi byl vždy esesák. [...] Když jsme procházeli Wiener Graben, viděli jsme, jak vězni lámou kameny. [...] Jako hlad v lidské podobě tam tito muži seděli a museli rozbíjet kameny a tam byl esesák s puškou a bičem. [...] Moje sestra jednou upustila pečivo. Moc jsem se bál, ale ona byla takhle odvážná."

4. Vězeňkyně v koncentračním táboře Mauthausen

Naše trasa zde odbočuje vlevo. V době tábora, o dvě stě metrů dál, stála velká budova podobná stodole, známá jako "Zweinznerova kasárna". Ke konci války zde byly drženy stovky vězeňkyň z koncentračního tábora Mauthausen. Dnes z kasáren nic nezbylo.

Původně byl Mauthausen mužským táborem. V roce 1942 sem bylo deportováno několik prvních žen. Některé z nich byly popraveny po příjezdu, jiné byly nuceny stát se sexuálními pracovníkyněmi v táborových nevěstincích koncentračních táborů Mauthausen a Gusen. Pro velké skupiny vězeňkyň fungoval Mauthausen jako tranzitní tábor. Obvykle zde byli drženi jen několik týdnů, než byli převezeni jinam.

Od září 1944 SS zřídila nebo převzala několik pobočných táborů, ve kterých byly jako nuceně nasazeny pouze vězeňkyně. Největší se nacházely v Lenzingu v Horním Rakousku a Hirtenbergu jižně od Vídně. Až do začátku roku 1945 byly v Mauthausenu delší dobu vězněny větší skupiny žen. Byli ubytováni v oddělené části zajateckého tábora, v ošetřovně, ve dvou dílnách lomu "Wiener Graben" a zde v "Zweinznerových kasárnách". Celkem prošlo táborovým systémem Mauthausenu až 10 000 žen.

Přeživší popisují "Zweinznerova kasárna" jako stodolu. Vězni museli spát na vlhké zemi. Museli jít na záchod v kbelících nebo venku. Jediným zdrojem vody byl nedaleký "Zweinznerův potok".

Jednou z vězeňkyň byla i Esther Feinkochová z Polska. Když jednoho dne hledala jídlo a vodu, podařilo se jí utéct dírou v plotě. Dostala se do nedalekého domu rodiny Schatzových, kteří ji krmili a ukrývali před SS až do konce války. V roce 2009 byli Johann a Maria Schatzovi posmrtně poctěni památníkem Yad Vashem v Izraeli jako "Spravedliví mezi národy".

5. Život ve stínu koncentračního tábora

Statek, vedle kterého stojíte, tu byl ještě před táborem. Ležela přímo na jedné z pochodových tras mezi tábory Mauthausen a Gusen. V letech 1938 a 1939 tudy denně pochodovaly oddíly vězňů v obou směrech, aby pracovaly v kamenolomech v Gusenu a stavěly tábor. Později tudy pravidelně procházeli vězni, kteří byli převáženi z Mauthausenu do tábora Gusen nebo zpět.

Lidé, kteří v té době žili v oblasti mezi koncentračními tábory Mauthausen a Gusen, se stali svědky těchto událostí. Některé statky však měly i ekonomické vazby na tábory. Jeden svědek, August H., vypráví o tom, jak jako teenager pravidelně doprovázel svého otce na dodávkách jídla do koncentračního tábora Gusen. SS donutila některé farmy odevzdat část své sklizně. Pro jiné však obchod s koncentračním táborem představoval další zdroj příjmů.

SS také zabavila majetek. Rodina Schmidtbergerů, sídlící v Gusenu, vlastnila kamenolomy. SS vznesla nárok na tyto lomy, aby je využila pomocí práce vězňů koncentračních táborů. V roce 1942 byla rodina nuceně přesídlena do Dolního Rakouska. Jejich statek byl přestavěn na bydlení pro příslušníky SS.

Některé domy v okolí byly situovány tak, že z nich bylo vidět přímo do lomu "Wiener Graben". Jejich obyvatelé mohli sledovat, jak SS a kápoové zneužívali a zabíjeli vězně, kteří vykonávali těžkou manuální práci. Eleonore G., která žila nedaleko, podala stížnost na místní policii, ve které uvedla:

"Už teď jsem nemocná a to, že se na něco takového dívám, mi drásá nervy natolik, že to dlouho nevydržím. Žádám, aby takové nelidské zacházení bylo ukončeno nebo aby bylo prováděno tam, kde není viditelné."

6. Mauthausen/Gusen a síť pobočných táborů

V tomto bodě jste na půli cesty mezi bývalými tábory Mauthausen a Gusen. Odtud je dobrý výhled do okolí. Na jihu je údolí Dunaje. Když je dobrá viditelnost, můžete vidět průmyslový komplex v St. Valentinu po proudu na druhé straně řeky.

Po vypuknutí druhé světové války postavila společnost Steyr-Daimler-Puch velkou továrnu na tanky v St. Valentinu. Továrna, známá jako "Nibelungenské závody", byla uvedena do provozu v roce 1940. Většina lidí, kteří tam pracovali, byli nuceně nasazení z území okupovaných Německem. Významně přispěli k industrializaci celého regionu během nacistického období. V srpnu 1944 byl v St. Valentinu vytvořen pobočný tábor pro vězně koncentračního tábora Mauthausen. Na výrobě tanků zde pracovalo téměř 1 600 vězňů koncentračních táborů z několika různých zemí. Nemocní a slabí vězni byli pravidelně převáženi zpět do hlavního tábora Mauthausenu, aby tam zemřeli. Nejméně 150 vězňů koncentračního tábora zemřelo v samotném St. Valentinu.

Napravo od St. Valentin je město Enns, které lze rozpoznat podle jeho charakteristické věže. Existoval také externí pracovní oddíl koncentračního tábora Mauthausen/Gusen v Ennsu. Od počátku roku 1945 zde bylo asi 2 000 vězňů nuceno stavět bunkry a opevnění. Enns byl také svědkem pochodů smrti. Během posledních týdnů války pochodovaly desítky tisíc Židů z táborů nucených prací ve východním Rakousku přes Enns na cestě do Mauthausenu a Gusenu. Ti, kteří již nebyli schopni chodit, byli zastřeleni na kraji silnice. Mnozí z těch, kteří se dostali do Mauthausenu, byli nuceni pochodovat dále na západ do tábora v Gunskirchenu u Welsu, kde zemřelo několik tisíc dalších lidí.

Nejen tento region, ale celé Rakousko na východ od Salcburku mělo úzké vazby na koncentrační tábory Mauthausen a Gusen během nacistického období. Celkem zde bylo více

než 40 pobočných táborů. Vězni byli nuceni budovat infrastrukturu, jako jsou silnice, mosty a elektrárny, a byli významným faktorem ve válečné ekonomice. Zároveň je region posetý místy, kde vězně koncentračních táborů potkala násilná smrt.

7. Pod palbou: koncentrační tábory a přemístění do podzemí

Na kopci před vámi je farma. Bylo to tam už před táborem. V roce 1944 Wehrmacht a SS umístily několik protiletadlových děl na stejném kopci. Tyto zbraně byly určeny k ochraně zbrojního průmyslu v St. Valentinu, Linci a Gusenu před spojeneckými bombardovacími útoky.

Od roku 1943 se koncentrační tábor Gusen stal centrem zbrojního průmyslu. Společnost Steyr-Daimler-Puch používala vězně k výrobě dílů pro zbraně a motory letadel. Firma Messerschmitt je používala k výrobě trupů a křídelních panelů pro stíhačky. Na podzim 1943 bylo v oblasti, na kterou se zaměřily spojenecké bombardovací eskadry, poprvé zařazeno i Rakousko. Od počátku roku 1944 utrpěly průmyslové komplexy v blízkých městech Steyr, Linc a St. Valentin těžké škody při náletech.

Brzy začala SS hledat v Gusenu způsoby, jak poskytnout zbrojním společnostem podzemní prostory odolné proti bombám. Od konce roku 1943 byli vězni nuceni hloubit tunelový komplex o rozloze asi 8 000 metrů čtverečních severně od koncentračního tábora Gusen. Na začátku roku 1944 byl v sousedním St. Georgenu zahájen rozsáhlý stavební projekt s kódovým označením "Bergkristall". Tisíce vězňů z tábora Gusen II byly nuceny vybudovat tunelový komplex o délce asi 8 kilometrů s využitelnou plochou 50 000 metrů čtverečních. Byl použit pro výrobu proudového stíhacího letounu Me262 Messerschmitt. V Mauthausenu, Gusenu a St. Georgenu byli vězni koncentračních táborů nuceni stavět menší protiletadlové kryty pro příslušníky SS. Mnoho tisíc z nich zemřelo při výstavbě těchto velkých podzemních komplexů.

Protiletadlové zbraně v okolí koncentračního tábora Gusen byly od léta 1944 nasazovány se vzrůstající pravidelností. Přestože nedaleko tábora vybuchlo několik bomb, ani on, ani jeho průmyslová zařízení nebyla nikdy zasažena. Mezi zajatci spojenecké bombardování živila naděje, že válka brzy skončí, a dodalo jim odhodlání pokračovat.

8. Lomy koncentračního tábora Gusen

Na levé straně silnice vidíte opuštěný lom. Nyní je zarostlý. Lom "Pierbauer" byl vždy v soukromém vlastnictví. V roce 1941 si ji od místní farmářské rodiny pronajala společnost SS "German Earth and Stone Works" – zkráceně DESt. Lom se pak stal součástí obrovského průmyslového komplexu na výrobu kamene, který se táhl od "Wiener Graben" až po Gusen.

Lom "Pierbauer" byl nejmenší z celkem čtyř lomů, ve kterých byli nuceni pracovat vězni koncentračního tábora Gusen. Až do konce roku 1943 sem denně přicházel pracovní oddíl asi 40 vězňů těžit žulu. Hned vedle tábora byly větší lomy. DESt začal těžit lom Kastenhof – rozdělený na horní a dolní lom – již koncem roku 1938. Prvním lomem, který si DESt nárokoval, byl lom Gusen, známý také jako "Engländer Bruch". Jeho žula byla obzvláště kvalitní a byla použita při stavbě nacistických monumentálních staveb po celé Říši.

Lomy DESt v Mauthausenu a Gusenu byly propojeny sítí železnic. Ty sloužily k přepravě těžného kamene k lodnímu molu na Dunaji u Mauthausenu. Tam byl kámen naložen a odeslán do různých částí Německé říše. Kromě toho železniční trať spojovala koncentrační tábor Gusen se stanicí Reichsbahn v St. Tato linka sloužila nejen k přepravě kamene, ale také ke zbrojním výrobkům, zásobám a vězňům.

Až do poloviny roku 1943 procházela těžba v Gusenu neustálým rozšiřováním. Na svém vrcholu nasadili až 2 800 vězňů jako nuceně nasazených. Po polovině roku 1943 se výroba kamene stala méně důležitou. Zbrojní výroba se zase stávala stále významnější. Koncem roku 1943 se DESt vzdal lomu "Pierbauer".

9. Komando Spilberg

Pokud se podíváte dolů z kopce ve směru, kterým jdete, uvidíte lesy, které hraničí s Dunajem. Při dobré viditelnosti můžete uprostřed lesa rozeznat opevněnou věž středověké zříceniny hradu Spilberg. Hrad byl postaven ve 12. století. Nacisté se o ruinu zajímali, protože ji mohli spojit se svou germánskou mytologií "krve a půdy". Ruiny měly být zabezpečeny a přeměněny na turistickou ubytovnu pro Hitlerjugend.

Koncem roku 1940 zadala SS archeologické vykopávky v okolí hradu Spilberg. Vězni z koncentračního tábora Gusen byli nasazeni jako nuceně nasazení na vykopávky. Asi 30 vězňů, z nichž většina byli polští duchovní, nálezy vykopalo a katalogizovalo. V dubnu 1941, při stavbě železničního koryta mezi koncentračním táborem Gusen a stanicí St. Georgen, byly na kopci Koglberg objeveny pravěké hroby. Na toto místo byl přemístěn pracovní oddíl Spilberg. Vězni prováděli vykopávky, restaurovali nálezy a dělali podrobné výkresy.

Vykopávkový oddíl na kopci Koglberg vedli dva polští vězni Dr. Władysław Gębik a Pof. Kazimierz Gelinek. Archeologické nálezy byly uloženy v koncentračním táboře Gusen ve speciálně postaveném muzeu. To řídil rakouský kněz Dr. Johann Gruber. Gruberovi, který měl dobré kontakty s vnějším světem, se podařilo propašovat peníze a informace z tábora. Svého privilegovaného postavení využil k vybudování tajné organizace pomoci pro své spoluvězně. Když byla odhalena jeho odbojová síť, SS nechala Grubera na Velký pátek roku 1944 brutálně zavraždit. Zbytek komanda Spilberg pracoval za privilegovaných podmínek až do osvobození. Jeden člen oddílu ji popsal jako "zdánlivě neskutečnou oázu uprostřed pouště zla".

10. Nucená práce vězňů

Na straně silnice jsou vidět zbytky terasové zdi postavené vězni. Stejně jako tento kus země, téměř celý areál koncentračního tábora Gusen musel být srovnán se zemí vězni, převážně ručně. V době, kdy byl tábor v provozu, se v tomto opevněném prostoru nacházelo několik dřevěných baráků. Ty byly využívány správou SS jako dílny. Kvalifikovaní vězni zde byli nuceni pracovat, sloužili v táboře Gusen jako truhláři, tesaři, klempíři a malíři.

Na opačné straně silnice, nyní skryté v podrostu, je lom Gusen. Již v květnu 1938 jej převzala SS a byl ústředním místem nucených prací vězňů.

V souladu se zásadou "vyhlazení prací" byli všichni vězni koncentračních táborů schopni pracovat nuceni vykonávat těžkou manuální práci. Museli si postavit vlastní tábor a udržovat jeho zásoby. Museli těžit žulu, zpracovávat ji a nakládat pro transport. Museli stavět zbrojovky a vyrábět zbraně či letadla. A byli nuceni vykopat rozvětvené tunelové systémy, aby tyto továrny umístili na místech odolných proti bombám.

Šance vězně na přežití byla silně závislá na jeho pracovním oddělení. Zejména práce na stavbě tábora nebo nošení kamenů by vězňům vyčerpaly sílu. Ať už v mrazivém zimním mrazu nebo pod žhnoucím letním sluncem, vězni byli vydáni na milost a nemilost klimatu bez ochrany před živly. Vězni s obchodním nebo technickým vzděláním byli nasazováni do dílen nebo do zbrojní výroby. Jejich životy měly pro SS určitou hodnotu. Dostávali lepší přiděly, obvykle pracovali uvnitř a byli méně vydáni na milost a nemilost násilným kápům a strážím. Práce v tunelech byla obzvláště obávaná. V chladných a vlhkých tunelech vězni zřídka viděli denní světlo. Bez jakýchkoli bezpečnostních opatření byly smrtelné nehody pravidelným jevem. K této obzvláště brutální práci byli přiděleni především židovští vězni. Jejich životy pro SS nic neznamenaly. Mrtví mohli být vždy nahrazeni novými deportovanými.

11. Koncentrační tábor jako zaměstnavatel

Podlouhlá budova pod vámi po pravé straně silnice byla v době existence tábora kovoobráběcí dílnou. Byla součástí obrovského průmyslového komplexu v koncentračním táboře Gusen, který provozovala společnost vlastněná SS "Německé zemní a kamenické závody", zkráceně DESt v němčině. Pravá část budovy se dnes z velké části nezměnila.

SS založila společnost DESt v roce 1938 částečně za účelem provozování lomů v Gusenu a Mauthausenu. K tomu využívala vězně koncentračních táborů jako nuceně nasazené. V roce 1943 začal DESt spolupracovat s výrobcí zbraní, zejména Steyr-Daimler-Puch a Messerschmitt. SS těmto společností pronajímala vězně, budovy a další infrastrukturu.

Pro civilní obyvatelstvo regionu byla společnost DESt významným zaměstnavatelem. Mnoho kvalifikovaných civilních pracovníků našlo práci v lomech a dílnách koncentračních táborů Gusen a Mauthausen. Kovoobráběcí dílna vedle vás sloužila také k výchově civilních učňů v různých profesích. Aby vyhověla těm, kteří přišli z větší dálky, nařídila SS výstavbu samostatné učňovské ubytovny v sousedním St. Georgenu.

Franz H. vyrůstal poblíž Gusenu. V 15 letech se v této budově začal učit kovoobráběčem. Asi tucet učňů, kteří zde trénovali, sdílelo své pracoviště s asi 30 vězni koncentračních táborů. Kontakt s nimi byl přísně zakázán. Učni nesměli říkat nic o tom, co viděli nebo slyšeli v táboře. Hův otec si našel práci u DESt před ním. Byl zaměstnán v lomu "Wiener Graben" v Mauthausenu. Rodina bydlela na sídlišti nedaleko lomu postaveného firmou DESt.

Civilní obyvatelstvo našlo práci nejen u DESt. Mnoho civilistů také našlo práci u zbrojních společností nebo ve správě koncentračních táborů.

12. Tábory Gusen I a II

Nyní jsme opustili oblast, kde vězni pracovali a kde stojí v bývalém centru moci koncentračního tábora Gusen. To byl areál tábora SS. SS byla ozbrojená organizace, která řídila koncentrační tábory na celém říšském území.

Z mnoha budov, které sloužily k ubytování a výživě SS, se dnes dochovalo jen několik. Podlouhlá budova vedle vás tu byla během tábora. Dodávala topení do všech kasáren SS. Sloužila také jako základna pro strážce SS ve službě a táborové hasiče. Za touto budovou je další, která se zachovala. Sídlilo zde holičství a umývárna pro esesáky. Několik kasáren na tomto místě bylo krátce po osvobození strženo. Bývalý důstojnický klub SS sloužil až do roku 1960 jako ubytování pro dělníky v kamenolomu.

Při pohledu dolů na přístupovou cestu, která odbočuje z hlavní silnice, můžete vidět živý plot, který skrývá dům za ním. Když byl tábor v provozu, byl znám jako "Jourhaus". Tvořil hlavní vstup do zajateckého tábora Gusen I. Velké podloubí je vidět dodnes. V budově se nacházely kanceláře správy SS a vězení, kde byli vězni zneužíváni a vražděni.

Zajatecký tábor začínal za "Jourhausem". Byl obehnan zdmi, elektrickým plotem z ostnatého drátu a strážními věžemi. Ve 32 kasárnách se zde tísnilo až 14 000 vězňů. Počátkem roku 1944 nařídila SS výstavbu druhého zajateckého tábora asi o 500 metrů dále podél dnešní hlavní silnice. To byl tábor Gusen II. Byl určen pro vězně, kteří pracovali jako nuceně nasazení při stavbě tunelového komplexu "Bergkristall" v St. Tábor Gusen II se skládal z 12 kasáren, ve kterých bylo až 12 500 vězňů nuceno žít v nejprimitivnějších podmínkách.

Dnes jsou oba bývalé zajatecké tábory přestavěny na pozemky se samostatnými rodinnými domy. Ale několik málo zbytků přežilo. Další informace jsou k dispozici v modulu o koncentračním táboře Gusen ve "Virtuálním průvodci".

13. Vzpomínka na koncentrační tábor Gusen

Nyní jste u Memorial de Gusen. Tento památník vznikl v roce 1965 kolem dochované pece táborového krematoria. Byla financována z darů přeživších z Gusenu z různých zemí. V Rakousku bylo po válce jen malé úsilí o zachování koncentračního tábora Gusen ve veřejné paměti.

Krátce po osvobození a před koncem května 1945 americká armáda vypálila tábor Gusen II do základů kvůli hrozbě epidemie. V létě téhož roku sovětské okupační úřady převzaly odpovědnost za místo bývalého tábora. Sověti pokračovali v provozování lomů až do roku 1955. Během tohoto období byla většina budov zničena. Nepotřebná kasárna byla rozprodána nebo vyrabována místním obyvatelstvem. Kameny z táborových zdí a strážních věží byly znovu použity jako stavební materiál v poválečných stavebních projektech v regionu.

Po odchodu Sovětů v roce 1955 přešlo vlastnictví areálu na Rakouskou republiku. Vězeňský hřbitov vytvořený krátce po osvobození americkou armádou byl uzavřen. Ostatky byly znovu pohřbeny v Mauthausenu. Části areálu, včetně dochovaných budov, byly vráceny svým

bývalým soukromým majitelům. Ostatní části byly rozprodány jako stavební parcely. Vzpomínka na tábor zmizela.

Dochovaná pec krematoria, která se nacházela uprostřed toho, co se stávalo novým sídlištěm, byla jedinou viditelnou vzpomínkou na masovou vraždu, která zde byla spáchána. Rakouské orgány to však považovaly za rušivé. Chtěli troubu odstranit a přemístit ji k památníku v Mauthausenu. Tento plán se setkal s odporem mezinárodních sdružení přeživších. Za vlastní peníze koupili pozemek a vytvořili zde Memorial de Gusen. Byl otevřen v roce 1965. V roce 1997 převzala odpovědnost za lokalitu Rakouská republika.

Památník byl navržen architektonickou skupinou BBPR z Milána. Dva z jejích členů byli vězni koncentračního tábora: Lodovico Barbiano de Belgiojoso přežil věznění v Gusenu. Gianluigi Banfi zde však byl krátce před osvobozením zabit.

14. OUTRO

Audio průvodce končí zde. Další informace jsou k dispozici v modulu o koncentračním táboře Gusen ve "Virtuálním průvodci".

Nyní můžete navštívit Memorial de Gusen. Za památníkem je výstava o historii koncentračního tábora Gusen v návštěvnickém centru.

Návštěvnické centrum je také výchozím bodem pro "Audioweg Gusen". Tato mobilní audio instalace vás provede místem bývalých táborů Gusen I a II do St. Georgen.

Pro používání Audioweg je nutná předběžná registrace. Více informací naleznete v této aplikaci nebo na webových stránkách památníku Mauthausen: mauthausen-memorial.org